

LJUBO BOBAN, »HRVATSKA U DIPLOMATSKIM IZVJEŠTAJIMA
IZBJEGLIČKE VLADE 1941 — 1943«

knj. 1—2, Zagreb 1988.

Kompleks povijesno-istraživačkog problema koji u sebi sadrži pojam emigrantske izbjegličke vlade Kraljevine Jugoslavije — sâm je po sebi svojevrsan istraživački zadatak koji nije lako realizirati. Radi se ne samo o krupnom historijskom pitanju već i o prozaičnijoj stvari — kako doći do relevantnih pa i drugih dokumenata koji bi mogli dati vijesti i podatke i o NOB-u. Naime, treba odmah reći — izbjeglička vlada imala je i te kako razloga da vodi računa o narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji, a u okviru te brige i o Hrvatskoj. Naravno, zanimanja je bilo i za tzv. NDH te za druge činioce koji su imali — više ili manje — ili su barem htjeli imati ili voditi neku riječ. No, iako je o jugoslavenskoj emigrantskoj kraljevskoj vladi u nas pa i u inostranstvu dosta pisano, nije naodmet reći da ono što je do sada objavljeno daje relativno blijedu sliku znanstvenog djelovanja o njoj; a ipak se radi o — mirno možemo reći: utjecajnoj — skupine građanskih političara koja je s više ili manje uspjeha djelovala u kontekstu određenoga prostora i vremena. Radi se o tome da se donedavno u nas o toj skupini političara pisalo na (samo) temelju dokumenata čija provenijencija leži uglavnom u području NOB-a; dakle, dobivali smo jednostranu povijesnu sliku. Međutim, malo se koristila izvorna (arhivska) građa čiji je tvorac bila upravo ta kraljevska emigrantska jugoslavenska vlada ili, pak, njeni organi ili njene pouzdane osobe. U zadnje je vrijeme, međutim, gotovo učestalo posvećeno tome pitanju dosta našega izdavačkog prostora. U prvom redu pri tome mislim na neka novija izdanja; to su (čak) dva toma dokumenata koje su 1981. god. objavili Bogdan Krizman i Branko Petranović, zatim opsežna zbirka građe o četnicima 1941. i 1942. godine, koja je edirana u 14. tomu 1. knjige »Zbornika dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije« Vojnoistorijskog instituta u Beogradu pa knjiga Ljube Bobana »Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941—1943. Izvještaji informatora o prilikama u Hrvatskoj« koja je štampana 1985. godine; u tu grupu knjiga (zapravo je studija) ide i djelo Dragovana Šepića o vladi Ivana Šubašića, koje je publicirano 1983. godine; autor je pri izradi u znatnoj mjeri koristio izvornu, do tada malo poznatu građu emigrantskoga porijekla. Imamo, međutim, u novije vrijeme i pojavu radova koji na sasvim specifičan način koriste tu istu građu, tako da daju i — blago rečeno — čudne rezultate »znanstvenih« proučavanja, kao što je to osobito u slučaju Veselina Đuretića (»Saveznici i jugoslavenska ratna drama«, knj. 1—2, Beograd 1985), o čijoj je knjizi izrečeno i veoma oštih (političkih) ocjena, a sasvim ju je detaljno raspravio i ocijenio negativnom Ljubo Boban (vidi njegovu knjigu »Kontroverze iz povijesti Jugoslavije«. Dokumentima i polemikom o temama iz novije povijesti Jugoslavije«, Zagreb 1987, str. 399—442).

Ljubo Boban objavio je 1988. god. dvije nove, veoma opsežne knjige: »Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke vlade 1941—1943«; u seriji »Plava biblioteka« zajednički su ih edirali zagrebačko izdavačko poduzeće »Globus« i Zavod za hrvatsku povijest OOUR-a Humanističkih i društvenih znanosti Filozofskog fakulteta, također u Zagrebu. Urednik je knjige Božo Kovačević, a recenzenti Dušan Biber iz Ljubljane i Fikreta Jelić-Buntić

iz Zagreba. U knjizi su objavljeni (sv. 1. str. 337, sv. 2, str. 381) na našem jeziku — prevedeni ili pisani na hrvatskom ili srpskom jeziku — arhivski materijali koje je priređivač zbirke prikupio u nekoliko fondova — u fondovima Jugoslavenske izbjegličke vlade Arhiva Jugoslavije, Diplomatskog arhiva Saveznog sekretarijata za vanjske poslove i Vojnoistorijskog arhiva (sada Arhiv oružanih snaga SFRJ) u Beogradu, zatim u Arhivu Hrvatske (fond Rudolfa Bičanića) u Zagrebu, a tu su i zbirke Ilije Jukića i Stjepana Jakšekovića, te — u manjoj mjeri — materijali Public Record Officea Foreign Officea u Londonu. Sve su to izvorni materijali.

Najprije, u prvom dijelu, objavljena su vrela jugoslavenskih kraljevskih diplomatskih predstavništava koja su se nalazila u Evropi, i to u Vatikanu, Bernu, Zürichu, Madridu, Lisabonu i Stocholmu. Veoma je vidljivo da su to — redom — jugoslavenska poslanstva u zemljama koje su se u ratnom sukobu držale neutralne. Samo je izuzetak, donekle, vatikanski državni ured s obzirom na to da je ipak imao sjedište u Rimu, dakle u samoj metropoli Kraljevine Italije, jednoga od nacifašističkih izazivača rata. No, svih šest predstavništava ipak je — svako za sebe — bilo u živoj žiži povijesnih zbivanja na teritoriju koji su pokrivali svojim djelovanjem, ili su bili u mogućnosti da prikupe i šalju dalje — nadležnima, opće ali i posebne, pa čak i veoma specijalne vijesti koje su bili u prilici da prikupe na području svoga djelovanja ili drugdje. Ti su organi bili povezani i s našim krajevima, i to, uglavnom, s onima na zapadu.

Građu vezanu za vladine organe na Bliskom istoku sadrži druga knjiga. Konkretno se radi o Jeruzalemu, Ankari, Carigradu i Kairu. Tu se nalaze i materijali iz Južne Amerike, a radi se o kraljevskom poslanstvu u Rio de Janeiru. Iz toga područja svijeta, točnije: iz Buenos Airesa i Montevidea, datiraju i izvještaji Nikole Vilhara.

U četvrtom dijelu ova dva toma, u zadnjem dijelu druge knjige edirana je korespondencija dra Stjepana Jakšekovića iz Züricha, koja je nastala u 1944, 1945. i 1946. godini; zapravo se nastavlja na njegov materijal koji je već objavljen u Bobanovoj knjizi što je ranije spomenuta. Svi ti organi i vladine osobe izvan Evrope — za razliku od onih koje smo ranije spomenuli — više su bili u kontaktima s istočnim krajevima naše zemlje; ali, zato su čvršće povezani sa svojom vladom, s britanskim i nekim drugim organima.

Što nam otkrivaju dokumenti koje objavljuje Ljubo Boban? U prvom redu jednu — samo na prvi pogled — malo vjerojatnu činjenicu. Gotovo bi se moglo reći da ovi novoobjavljeni dokumenti otkrivaju vrlo kritički odnos službenih organa emigrantske Karađorđevićeve vlade za vrijeme rata prema politici Karađorđevićeve Kraljevine Jugoslavije između dva svjetska rata; i, drugo, dosta je snažno izražen kritički odnos istih organa prema postupcima vlade i drugih njezinih (uglavnom) diplomatskih organa u vrijeme trajanja rata, u ovom slučaju od 1941. do 1943. godine. Zatim, frapira enormno velik broj faktografskih činjenica; što više, one se ne mogu samo tako odbaciti jer su u međuvremenu potvrđene i podacima u drugim izvorima, a oni govore o izvanredno dobroj obaviještenosti vlade o situaciji i o razvoju prilika na jugoslavenskom tlu u širokim razmjerima. Potvrđuju se ranije tvrdnje koje do sada izvorima i nisu baš bile potvrđivane; radi se o tome da su jugoslavenske izbjegličke vlade — vidi se iz Bobanove zbirke — vrlo dobro, brzo i čak detaljno bile informirane o krupnim zbivanjima

u zemlji, od širokih vojnih operacija i dubljih političkih previranja preko saznanja o neprijateljskim represalijama do sitnijih događaja i tračerskih rekla—kazala (koja, naravno, u određenom povijesnom kontekstu mogu značiti vrlo mnogo). Jednostavno je nevjerojatno da je npr., poslanstvo u Madridu doznalo gotovo odmah, idućih dana, o strašnome zločinu koji je počinila talijansko-fašistička soldateska kod Rijeke u ljeto 1942. godine. Iz dokumenata se dobro vidi da je izbjeglička kraljevska vlada bila dobro informirana o zbivanjima na jugoslavenskom ratištu; dakle, mogla je vući i druge poteze od onih koje je povlačila — samo da je htjela. Prema tome, otpadaju suprotne tvrdnje nekih naših historičara, poput onih u spomenutoj knjizi Veselina Đuretića («Saveznici i jugoslavenska ratna drama», sv 1—2, Beograd 1985), o čemu je tako precizno dao svoje mišljenje upravo Lj. Boban u svojoj studiji koja je preobjavljena u knjizi »Kontroverze iz povijesti Jugoslavije. Dokumentima i polemikom o temama iz novije povijesti Jugoslavije«, Zagreb 1987. godine.

Da zaključimo. Obje knjige nove zbirke dokumenata koje je 1988. god. u Zagrebu edirao Ljubo Boban u znatnoj mjeri pridonose našem boljem poznavanju jednoga povijesnog fenomena. Tog se fenomena — nerijetko — olako rješavam i to pod izgovorom — ah, ta izbjeglička, kraljevska vlada: pa koga je ona predstavljala, ionako je bila bez snage i ugleda, izdajnička je, emigrantska, napustila je narod u kritičnim trenucima, itd. No, činjenica jest da je ta ista vlada postojala i da je zdušno duže vrijeme djelovala u zapadnom savezničkom svijetu; ona je, štoviše, na jugoslavenskom području imala i svoje oružane jedinice, koje su istovremeno bile i kvislinške. NOR i socijalistička revolucija uspjeli su te jedinice, pa utjecaj vlade, a zatim i samu vladu — likvidirati samo uz znatne napore. Njezina je četnička vojska s uspjehom likvidirana oružjem; vladini organi u zemlji — revolucionarnim načinima, a oni izvan zemlje — uglavnom diplomatskim putovima. Već i zbog toga ova zbirka objavljenih dokumenata o Hrvatskoj od 1943. do 1945. god. daje obilje sasvim novih sadržaja. Oni će — ponegdje čak i u znatnoj mjeri — promijeniti viđenje pojedinih cjelina NOB-a, potvrđujući, naravno, i dalje kako su taj NOR i socijalistička revolucija izuzetno značajni u povijesti jugoslavenskih naroda i narodnosti. Upravo sadržaji novih knjiga građa Lj. Bobana potvrđuju te ocjene. S druge strane, razbija se svojevrstan mit o nekim stereotipima i tabu temama, kojih zapravo i nije bilo. Očito je da se NOB ne može promatrati samo iz ugla NOB-a, i to još iz njezinih dokumenata, iz građe koju su stvarali nosioci NOB-a. Vidljivo je koliko je pitanje Jugoslavije općenito, a posebno NOB-a, bilo u žiži zanimanja velikih zapadnih sila te drugih zapadnih zemalja, a istovremeno sve to daje još jednu, širu dimenziju NOR-u i socijalističkoj revoluciji, čiji su pripadnici u pravo vrijeme mogli i znali povući određene poteze.

Petar Strčić

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 22

ZAGREB

1989.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 22

Za izdavača
dr. Nikša Stančić

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

AGIČIĆ DAMIR, prof. Strossmayerova 2 — 55425 Davor
ANDREIS MLADEN, Socijalističke revolucije 42 — Zagreb
ANTOLJAK dr. STJEPAN, Zajčeva 31 — Zagreb
BERTOŠA SLAVEN, student Filozofski fakultet — Zagreb
BOBAN mr. BRANKA, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
BRANDT dr. MIROSLAV, Socijalističke revolucije 73 — Zagreb
BUDAK mr. NEVEN, Filozofski fakultet — Zagreb
CRNKOVIĆ GORAN, prof. Maršala Tita 170 — Opatija
ČORALIĆ LOVORKA, studentica Fil. fakulteta — Zagreb
GRGIN BORISLAV, prof. Baštijanova 54 — Zagreb
IVELJIĆ ISKRA, prof. Ilica 165 — Zagreb
JURIŠIĆ mr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
KOLAR-DIMITRIJEVIĆ dr. MIRA, Filozofski fakultet — Zagreb
KRIVOKAPIĆ mr. GORDANA, Institut za istoriju radničkog pokreta — Beograd
LAUŠIĆ dr. ANTE, Centar za istraživanje naroda i narodnosti — Zagreb
MATKOVIĆ STJEPAN, Šubićeva 3 — Zagreb
OČAK dr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
RICHTER ŽELJKA, prof. Povijesni muzej Hrvatske — Zagreb
STRČIĆ PETAR, Arhiv Hrvatske — Zagreb
ŠILOVIĆ DANJA, studentica Fil. fakulteta — Zagreb
ŠVAB mr. MLADEN, Leksikografski zavod »M. Krleža« — Zagreb
VRANJEŠ-ŠOLJAN dr. BOŽENA, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
ŽIVKOVIĆ mr. DANIELA, Sveučilišna i nacionalna biblioteka — Zagreb
